

LUCIAN NASTASĂ-KOVÁCS

ELŐSZÓ BÁNFFY MIKLÓS „ERDÉLY-TRILÓGIÁ”-JÁHOZ

A történelem csapdája lépten-nyomon leselkedik ránk: az egykor példás, de már a múlt porába vesző tetteket és életutakat a vétkes felejtés a természetek munkájához hasonlóan lassan, de biztosan örli fel, eltüntetvén a múltat igazoló nyomokat, melyek nélkül maga a horizont is elhomályosul. A román kultúra egyik kiváló képviselője, Vasile Pârvan is elsiratta ezt a tragikus emberi sorsot örök érvényű, ugyanakkor ösztönző kijelentésében: „Az élők megemlékeznek a holtakról. Ez olyan kötelesség, melyet az élők magukénak vallanak már a halál legelső gondolatától kezdve: azt a kőkemény megnyugvást, amelybe az élet egyszercsak behull, a megrémült halandók nem tudták magukban másként tudatosítani, mint valamiféle mély álomként.” Majd a híres *Parentalia* című írásában folytatja: „Az élők szeretnék megosztani a holtakkal a jelen örömeit és bánatait. Próbálkozás ez arra nézve, hogy az örök álomba szenderülteket magasztalják, és párhuzamot vonjanak köztük és köztünk, rágalmazzák vagy éppen dicsérik az élöket. Emlékezzünk meg az alapítókról.”¹

Bánffy Miklós írói sorsának szempontjából is ösztönzésnek tűnik mindez, hiszen a nyugati sajtó hatalmas lelkesedéssel fedezte fel újra az Erdély-trilógia angol nyelvű változatát, amely – egyáltalán nem véletlenül – 1999-ben, ebben a nagyjelentőségű évben jelenik meg,² amikor mind az évszázad, mind az évezred tovatűnni igyekezett, s ezzel egyidőben talán – legalábbis reméltük – szertefoszlanak a megszállott nacionalizmus által táplált 20. századi katasztrófák emlékei is. Azóta pedig, az utóbbi tizenhét-tizennyolc évben ezt a látszólag rejtélyes, az *Erdélyi történet* címet viselő trilógiát több (francia, spanyol, német, olasz és holland) nyelvre is lefordították, az eredeti művet pedig többször is kiadták,³ miközben több neves nyugati irodalmi folyóirat méltat-

¹ PÂRVAN, Vasile: *Scieri* [Írások], ed. Alexandru ZUB, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, 524–525. p.

² [Pontosabban ekkor kezdték kiadni – a Szerk.] Vö. BÁNFFY, Miklós: *The Transylvanian Trilogy*, I. *They Were Counted*, translated by Patrick THURSFIELD – Katalin BÁNFFY-JELEN, foreword by Patrick LEIGH FERMOR, Arcadia Books, New York – London, 1999, XIX+596 p.; II. *They were found wanting*, 2000, IX+470 p.; III. *They Were Divided*, 2007, IX+326 p. (több utánnyomással).

³ L. például: BÁNFFY Miklós: *Erdélyi történet*, Polis Könyvek, Kolozsvár/Cluj, 2002; Helikon, [Budapest], 2012.

ta, s a híradások „újkeletű” alkotásként értékelték, annak ellenére, hogy az eredeti magyar nyelvű írás első része még 1934-ben került nyomdába, majd a következő két rész öt kötetét 1937-ben és 1940-ben nyomtatták ki.

Magától értetődően feltevődik a kérdés: mi történhetett az író életében ebben a néhány évtizedet felölelő időszakban, illetve mi lett a mű sorsa? Hiszen a felejtés leginkább a 20. század kezdetén még nem is sejthető korszak tragikumát sugallja. Nemrég a kiváló irodalomtörténész, Dávid Gyula adott erre választ, amikor azt taglalta milyen fogadtatásban részesült Bánffy Miklós a román kultúra irodalmi szférájában 1926–1989 között, s arra a következtetésre jutott, hogy mindennemű totalitarizmus hatalmas pusztítást végez (különösen a cenzúra eszközei által) – pontosan úgy, mint az agresszív ideológiát hirdető és nem a nemzeti értékeket átmenteni igyekvő nacionalizmus –, Bánffy Miklós pedig mindkét állapot áldozata lett.⁴

Attól függetlenül, hogy miként szóltak Oswald Spengler első világháború végén elhangzott jóslatai⁵ a Trianon utáni katasztrófa nyomán és a második világháborúra vonatkoztatva, úgy tűnik, hogy a kor uralkodó ideológiájának megfelelően az *Erdély-trilógia* első kötetében leírt Magyarország nemzeti államiságának újjászületését éli. A nemrég még rettegett Habsburg-birodalom érvényesítette a híres 1867-es kiegyezést (*Ausgleich*), és elérte a „két magyar haza” (Magyarország és Erdély) egyesítését, megalakult a dualista államszövetség, az Osztrák–Magyar Monarchia, a Magyar Királyságnak pedig a 19. század vége felé jóval nagyobb befolyása volt, mint amit az egyesüléskor számára meghatároztak. Más szóval a „kiegyezés” feltételezte a két önálló ország ugyanazon uralkodói jogar alatti egyesülését (Ferenc József beleegyezett, hogy Budapesten Magyarország királyává koronázzák), a partnerállamok teljes egyenlőségét és saját alkotmányuk szerinti belső szervezettségét. Ily módon a magyar állam teljesen feladta önállóságát és cserébe megkapta történelmi területeinek védelmét, vagyis a Szent István koronája alá vetett területeket, Erdélyt és a horvát–szlovén régiót (Dalmáciát kivéve), visszaállítva az 1526 előtti történelmi Magyarországot.

Ezenkívül az 1896-ban kezdődő milleniumi ünnepek nemcsak költségesek voltak, de lelkesítő hatásuk is lett, mivel Magyarország fennállásának ezredik évfordulóját voltak hivatottak ünnepelni. Jó alkalom volt ez arra, hogy Budapest teljes méltóságában láthatóvá tegye és táplálja a magyarok

⁴ DÁVID Gyula: Bánffy Miklós műveinek román fogadtatása és utóélete (1926–1989) / *Recepția română a operelor lui Miklós Bánffy (1926–1989)*, In: *Bánffy Miklós művészi pályaképe. Az író születésének 140. évfordulójára Kolozsvárt rendezett konferencián 2014. május 16-án elhangzott előadások / Viața artistică a lui Miklós Bánffy. Prelegeri ținute la conferința organizată cu prilejul aniversării a 140 ani de la nașterea scriitorului Miklós Bánffy*, Editura Polis Könyvkiadó, Kolozsvár/Cluj, 2014, 83–108. p.

⁵ Vö. SPENGLER, Oswald: *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*, I., Viena, 1918; II., München, 1922.

diadalérzetét, ugyanakkor csökkentse azokat a gazdasági és társadalmi különbségeket – beleértve a politikai rivalizálást is –, melyek a központ és a peremterületek között megmutatkoztak. Ennek érdekében erőtartálékait nem kímélve modernizálta, a nemzeti egységet hirdető ideológia kidolgozása által pedig egyre inkább az etatizmus hatása alá vonta Erdélyt is.

A „századvég” kulturális és művészeti fejlődésének bámulatos időszaka volt ez, amikor a *La Belle Époque* kor szellemében Budapestet – például – majdhogynem Béccsel ugyanazon a szinten emlegették,⁶ ugyanakkor a magyar főváros a komplex nemzetiségi problémák megoldásának kurdarcát is szimbolizálta. A magyarosítás politikája – ez leginkább kulturális asszimilációt jelentett, és célja a magyar nemzeti tudat kialakítása volt, a nemzeti kisebbségek mindenikére kiterjesztették, ugyanakkor az állammal szembeni lojalitást is erősítette – csupán bizonyos kisebb etnikai és vallási csoportokat illetően működött sikeresen (leginkább a zsidók és örmények esetében), míg a románok, szlovákok, horvátok stb. tekintetében nem járt eredménnyel. Pontosan ez az a politikai szempont, ami ebben a regényben szembetűnő, hiszen itt tulajdonképpen egy sajátos (*sui generis*) stratégia tanúi lehetünk, melynek segítségével ez a „szövetség” a régi magyarországi uralkodó osztály és a különféle nemzetiségek képviselői között működésbe lépett: a nemzetiségek számos vezetőjét bevonták a kormányzásba, miközben az erdélyi románok felhagytak eredménytelennek mutakozó politikai „passzivitásukkal”, helyette pedig a „cselekvést” részesítették előnyben, bár a kor történetírása még nem vizsgálta megfelelő módon ezt a jelenséget.

Ez lenne a regény politikai háttere, ami már a Bánffy-trilógia *Megszámláltattál* című első kötetében is fellelhető. A regénynek sok egyéb mondanivalója van, annak ellenére, hogy Bánffy Miklós művében néhány egzegéta „az Osztrák–Magyar Monarchia végnapjainak tolsztoji portréját” látta: a budapesti királyi udvar minden ármánykodását és dekadenciáját, a látszólag hatástalan parlamenti összecsapásokat 1904 szeptemberétől (Tisza István első kormányzásának utolsó hónapjait) kezdődően, a többnyire csak a szalonok világával és a kártyajátékokkal foglalkozó, hanyatlásnak indult és más etnikumú polgárokkal való kapcsolatokat megérteni nem képes, de a bonyolult szerelmi viszonyokba keveredést igencsak értő arisztokráciát, egy olyan világot, ahol a becsület mértékét párbajok szabályozták, és az újjazdagok önhittsége felülírta a társadalmi hierarchiát stb. Hiszen a nemzetet pusztító mechanizmusoktól eltekintve (melyek nem mindig az ország politikai életének részei) a regény olvasása közben olyan világba csöppenünk, ami a

⁶ L.: GYÁNI, Gábor: *Identity and the urban experience. Fin-de-siècle Budapest*, translated from the Hungarian by Thomas J. DEKORNFELD, Boulder, Columbia University Press, 2005; GLUCK, Mary: *The invisible Jewish Budapest. Metropolitan culture at the Fin de Siècle*, Madison – University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2016. Vö. SCHORSKE, Carl E.: *Fin-de-siècle Vienna. Politics and Culture*, Knopf, New York, 1979.

történések számára is csak nehezen rekonstruálható. Bánffy Miklós (alias Abády Bálint) a korabeli Magyarország nemességének világába kalauzol el, pontosabban abba a reményvesztett Erdélybe, amely sokban különbözik a hortobágyi táj könnyed szomorúságától. Míg a budapesti korhangulat néha kissé ironikusan, máskor pedig leplezetlen viszolygással van megrajzolva és némi tapintatlansággal hatol az elit magánéletébe, a titkolt szerelmek és az állami ügyletek bonyolításának parányi szegletébe vagy a divatszalonok és a kaszinó világába, ahol vagyonok keletkeztek, illetve váltak semmivé, addig Erdély maga az időbe dermedt történelem: a tájak, szokások, megörökölt rítusok mintha csak II. Rákóczi Ferenc és kurucai idejéből kerülnének elő hirtelen, a parasztok fesztelenül alkudoznak és az etnikai származás nem igazán számít, mert inkább tiszteletet ébreszt a másik ember iránt. Erdély földjén mintha magát a szerelmet is másképpen élnék meg, mint a fővárosban. Több őszinteséggel, odaadással, ragaszkodással és türelemmel.

Tulajdonképpen mindezekből semmi sem jelzi előre Ausztria–Magyarország szétesését, hiszen az író egyik jegyzetéből azt tudjuk meg, hogy a budapesti parlamentben tapasztalt jelenetek hangulata, amelyből – el kell ismerünk – hiányzik a lelkesedés és fogékonyság a politikai cselekvőképességre (amit egyébként Bánffy alteregója öntörvényűen kiemel), semmivel sem más, mint az, amit egyéb európai jogalkotói szervek (Bukaresttől kezdve Párizsig vagy Londonig) esetében tapasztalni lehet, sőt még a parlamenti „felfordulás” és a jelentéktelen részletekbe való látszólagos beleveszés sem jelentette feltétlenül az állam felbomlását. Ellenkezőleg. Egyébként 1867 után a magyarok szerették összehasonlítani saját alkotmányukat a brit alkotmánnyal, mert ez nem csupán egyívású volt a magyar alaptörvénnyel, hanem kiterjesztette a magyar mágnások hatáskörét és egyfajta ízelítőt adott átfogó vitáik számára. Sőt mi több! El kell ismernünk azt a tényt is, hogy Budapesten a jogalkotási aktus minden bizonnyal jobban működött, mint Bécsben. Ezzel szemben 1897 körül az osztrák alkotmányt gyakorlatilag lebénították a rákényszerített akadályok, 1903–1904-ig (körülbelül addig, amíg a Bánffy-regény cselekménye elkezdődik) csupán egyetlen költségvetést szavaztak meg jogalkotói szellemben, a többenél birodalmi rendeleteket alkalmaztak, s ezek a rendelkezések helyettesítették azokat a törvényeket, melyeket a bécsi országgyűlés már nem tudott megalkotni. A magyarországi országgyűlés azonban nyilvánvalóan több nemzeti jellegű elvárást követelt az uralkodótól, bár ennek ő keményen ellenállt. Jóllehet Magyarország katonai programja miatt, 1903 őszén a konfliktus a király és az országgyűlés között nyilvánvaló volt, a következő év tavaszán a király kijelentette, hogy a „történelmi hátrány” megszűnt, azután pedig „a trón és nemzet közötti összhangot” igyekezett népszerűsíteni.⁷

⁷ EISENMANN, Louis: *Le compromis austro-hongrois de 1867. Étude sur le dualisme*, Société Nouvelle de Librairie et d'Édition, Paris, 1904, x. p.

Éppen ezért nehéz megállapítani, hogy ki és mennyire járult hozzá az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásához, főleg valamelyik társadalmi osztály keretein belül bajos megtalálni a Trianonhoz hasonlítható nemzeti katasztrófa csíráit. Az a legjobb, ha a történészekre bízunk a korszak vizsgálatát, bár ők sem mindig értik meg az ilyen komplex folyamatokat. Egyetlen dolog viszont – minden bizonnyal – Bánffy Miklós regényéből is kitűnik, mégpedig az, hogy annak ellenére, hogy a dualizmus egész ideje alatt – de különösképpen a 19–20. század fordulóján – létezett Magyarországon egy olyan meghatározó politikai erő, amelyik kiállt a modernizáció útján haladó, de gazdaságilag és kulturálisan is fejlődő állam teljes függetlensége mellett, Szent István országa továbbra is hű maradt a bécsi udvarhoz, attól függetlenül, hogy miként alakultak az első világháborúhoz, különösen annak következményeihez vezető események.

Éppen ez és a témakör több más kérdése (költségvetés, a katonai rendelkezésknél használt nyelv, a nem magyar nemzetiségekhez való viszonyulás stb.) képezték a budapesti törvényhozói szervek és a kétkamarás országgyűlés közötti viták tárgyát. Az egyik kamara, a főrendiház tagjait az örökletesség elve alapján a nagy földbirtokosok (mágnások) köréből nevezték ki élethosszra, hozzájuk adódott még körülbelül három tucat olyan képviselő, akik „a szellem és érdem arisztokráciáját” testesítették meg. A másik kamara, a képviselőház – ahová Bánffy Miklós is „beválasztatott” (Abády Bálint által) – 543 tagot számlált uninominális választás alapján,⁸ kivéve a horvát rendi gyűlés által küldött negyven képviselőt. Mindezeket figyelembe véve, ahhoz hogy megérthessük a könyvben szereplő, a magyar politikai élet háttérében álló látszólagos országgyűlési felfordulást, ki kell hangsúlyozni, hogy a nemzeti függetlenség kivívása annak a liberális nemzedéknek köszönhető, amelynek képviselői 1867-ben hatalomra kerültek, megőrizve ezt a hatalmat fél évszázadon át még a Habsburgoknak tett és a birodalom külpolitikájára vonatkozó engedmények árán is. Ezek a szereplők a könyvben nagyrészt valódi nevüket viselik, a trilógia szerkesztője pedig mindhárom kötet végén rövid névmutató-jegyzékben vázolja személyiségüket.

Ebben az összefüggésben Bánffy regénye sikeresen, szinte kézzel foghatóan írja le az akkori idők magyarországi politikai életének mind a színpalak előtti, mind azok mögötti mechanizmusait. Lebilincselő leírásai tájékoztatják az olvasót az akkori korfelfogásáról, a magyar társadalom tanult rétegeinek különféle magatartásáról, akár egészen a házassági stratégiák ismertetésétől kezdve.

Másfelől ebből az ismertetésből egyáltalán nem hiányoznak a nemzeti, illetve társadalmi frakciók önálló vagy csoportos, az 1867-es kiegyezés utá-

⁸ Uninominális: egyéni választókerületben (elvileg párthovatartozásától függetlenül megválasztott) képviselő (a Szerk.).

ni Magyarországon hangjukat hallató, igényeket vagy éppenséggel követeléseket támasztó jellemrajzok és cselekmények. Mialatt a magyar nemesség legitimitása és politikai rátermettsége nagy általánosságban a nemzet által uralt terület történelmi hegemóniájának (a szent tulajdonjog szellemében történő) gyakorlásából és a kontinuitásra való hivatkozásokból származott (főként ideológiai és elméleti érvek alapján), más nemzetiségű csoportok még a magyar nemzetállam megalapítása óta (a mítoszok tömkelege a „honfoglalást” megidéző 1896-os grandiózus millenniumi ünnepségek alkalmával hágtak a tetőfokra), úgy érezték, hogy megfelelő képviselő mellett joguk van részt vállalni a modern állam nagyobb döntéseiben. A regény teljes valójukban mutatja be ezeket a csoportokat, mind a budapesti országgyűlési viták alkalmával (szlovákok, horvátok, szerbek stb.), mind akkor, amikor Bánffy a vitapartnerük az erdélyi románok kérdését taglaló és azok soraiból a nemzeti jogalkotó szervbe választott képviselőknek, illetve akkor, amikor az író maga járja be a Nyugati-érchegység mőcok lakta vidékeit, gyönyörködik a táj szépségében és bemutatja annak lakóit, azok tagadhatatlan nemeslelkűségét, mialatt végighallgatja gondolatait, elismeri igazukat, hiszen nem a magyar adminisztráció, illetve valamelyik köztisztviselő követ el ellenük igazságtalanságot, hanem tulajdon nemzettársaik, kiknek haszonleső, meggazdagodás utáni vágyuk erősebb, mint amivel az őshonos Trianon utáni nacionalista diskurzus egyetértene.

A regény nem nélkülözi a jellemzéseket sem, különösen a kor politikai személyiségeinek metszően gúnyos és elevenbe vágó bemutatását (ekkor Bánffy ideológiai meggyőződése még nem eléggé határozottak). Epés megjegyzéseket tesz a budapesti „értéktelenségre” (a jászvásári Junimea társaság szóhasználatával élve: a „karakudák-ra”), mialatt a nép fele, azon fele, akik nem a családi múlt dicsőségéből élnek, a szegényparasztság irányába nem annyira sajnálatot, mint inkább tiszteletet mutat. A kiválóan megszerkesztett portrék kedvező színben tüntetik fel a románokat, a Bánffyhunyadtól magasabban fekvő hegyekben – el egészen Fehérvölgyig [Albac] és Topánfalváig [Câmpeni] – élő mőcokat, önérzetes embereknek láttatják őket, akiket még a nagy múlttal rendelkező nemesi família tagja sem riaszt el, hiszen beszámolnak neki gondolatairól, a főszereplő (Abády Bálint) pedig lélekmelengető perceket tölt ebben a vad, de csodálatos természeti környezetben. Egyébként Bánffy Miklós írásban is bebizonyítja mindazt, amit grafikáiban már sikeresen elénk tárt: a szereplők igazi mesterműhöz illő jellemzését – ezt már saját korában is egybehangozóan méltányolták, de az utókor is elismerte –, melynek során olykor hihetetlen részletességgel emeli ki szereplői arcvonásait és hangsúlyozza fizikai tulajdonságait, mialatt stilisztikai „ecsetvonásai” karaktereket alkotnak.

Ugyancsak Bánffy tollából fakadnak azok a – főleg napjaink alkalmi nacionalistái számára nagyjelentőségű – párbeszéddek, melyek egy vonatkupében

zajlanak, ahol az emberek mindenfélét beszélnek, csak hogy múljék az idő. Ezek tulajdonképpen szokványos beszélgetések az agyafúrt román ügyvéd-del (Timișan Aurel), aki egyébként a memorandum-perben⁹ mondott perbeszédet. Maradandó kijelentései a beszélgetőtárs iránti tiszteletet ébresztő, tartalommal teli eszmecserék. Mindez nagyszerűen megfogalmazza azokat a valós elvárásokat, melyeket az akkori románok tápláltak, és amelyek később, Trianon után az erdélyi magyarok által is támogatott közös eszmében nyilvánultak meg: a kulturális „transzilvanizmus” ideáljában. Ez pedig csupán egyetlen mozzanata annak, hogy miként élt együtt a két nép több mint nyolc évszázadon át a Kárpát-medencében, az olvasónak pedig még sok ehhez hasonló élményben lehet része a könyv olvasása közben.

Ugyanakkor a könyv lapjain fellelhetők mindazok a ténykedések is, melyeknek mozgatórugói az idejétmúlt populizmus vagy hivalkodó antikapitalizmus, s ezek néha – például – a primitív antiszemitizmus (tulajdonképpen: antijudaizmus) álruhájában jelentkeznek, de mindenképpen zavaros vallási vetületű hullámot hoztak létre egy olyan országban, ahol a katolicizmus mellett leginkább a kálvinista tanok érvényesültek, főleg a Partiumban és Erdélyben.

Magától értetődően a trilógia színvonalas leírásokat tartalmaz a kolozsvári szalonokról, talán kicsit szembeállítva azokat a budapesti arisztokrácia hasonló leírásaival. A nem hivatalosan akkor is és ma is Erdély fővárosaként emlegetett Kolozsváron az akkori idők átalakulásainak jelei mutatkoztak, tekintve, hogy ezt a vidéket fontos vasúti útvonalak kötötték össze Európa legfontosabb fővárosaival, a gazdaság gyors fejlődésnek indult, a kulturális ipar és a szellemi termékek a fejlődés mérvadói lettek; mindez civilizált, közép-európai várossá alakította és a modern világ áramlatába helyezte Kolozsvárt.

Sőt az 1867-es „egyesülés” erkölcsi jóvátételeként a magyar állam már 1872-ben megalapította itt Magyarország második nagy egyetemét a pozsonyi és debreceni egyetemek rovására. Az évszázad fordulóján pedig egészen a Nagy Háborúig a város a csodálatos egyetemi épületet és a legmagasabb európai színvonalon épített orvosi klinikákat is ajándékba kapta, ezenkívül egy akadémiai rangú könyvtárat és más rangos építményeket, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy várost a „kincses” jelzővel illessék és a mai napig megörvendeztessék az arra járókat. Hiszen mindezek a hatást keltő építmények – a Fellner és Helmer által tervezett Nemzeti Színház, Pákey Lajos és Sebestyén Dávid épületei (a híres New York szállótól kezdve, ahol az ebben a könyvben sokszor emlegetett Apponyi Albert lakott egy ideig, de vendég

⁹ 1892-ben az erdélyi az Erdélyi Román Nemzeti Párt fordult memorandumban Ferenc Józsefhez, hogy adja meg az erdélyi románoknak a magyarokéval egyenlő jogokat. A memorandumot aláírókat perbe fogták, 1894-ben el is ítélték, majd 1895-ben amnesztiát kaptak. (A Szerk.)

volt itt Jókai Mór, Ady Endre stb. is, népszerű kávézójával, mely a kor neves szerkesztőinek, íróinak és újságíróinak találkahelye volt, egészen a Brassai Sámuelről elnevezett unitárius kollégium vagy a kereskedelmi akadémia, a Műszaki Egyetem, illetve a Római Katolikus Státus épületéig), a rengeteg palota (Bánffy, Teleki, Babos, Elian, Jósika, Rhédey, Wass stb. és nem utolsósorban a Toldalagi-Korda-palota, ahol Bánffy Miklós, könyvünk szerzője is lakott), a különböző (legalább öt) vallási felekezethez tartozó templomok, a Szamost átszelő hidak – egy modern város képét nyújtották, ahol a reneszánsz és újreneszánsz, a barokk, a klasszikus és az újklasszikus építészeti stílusjegyek keveredtek, a közvilágítást pedig már 1871-től petróleumlámpával oldották meg.

Ez az összetett, politikai nyugtalansággal teli, az új gazdasági-társadalmi kihívásoknak eleget tenni igyekvő arisztokráciai elit mindennapjait és átléléseit tartalmazó háttér a tartópillére annak a látszólag egyszerű és ártatlan szerelmi történetnek, amelynek főhőse a könyvünkben szereplő Abády Bálint és aki – mint azt már említettük – nem más, mint maga Bánffy Miklós.

Minden bizonnyal – ideje kimondanunk – az Erdély-trilógia önéletrajzi regény, melyből hiányzik a románságra oly jellemző cselszövésjelleg, de annál inkább szövédik a háttérből, a színpalak mögül mozgatott történet, ahova a múltat elemezgető szakemberek eddig még nem szívesen merészkedtek: a politikai kulisszatitkok, a mindennapi élet, az emberi megtapasztalások, érzelmek, intrikák, pletykák stb. világa, amit sokan méltatlannak gondolnak arra, hogy komolyan foglalkozzanak velük, bár semmilyen hatóság nem határozhatja meg, hogy az emberi világban, illetve közösségben mi lehet figyelemre méltó, helyénvaló, következetes, könyörtelen stb. Bánffy Miklós azonban – úgy tűnik – éppen azt mondja el kortársainak, de leginkább az utókornak, amit előtte egy évszázaddal Honoré de Balzac az *Elveszett illúziók* című regényében, különbséget téve a „l’histoire officielle, menteuse” és a „l’histoire secrète où sont les véritables causes des eveniments, l’histoire honteuse” között.¹⁰ Ha pedig figyelembe vesszük az erdélyi író keresztfiának saját vallomását (aki szintén a Bánffy Miklós nevet viselte), a *trilógiát* Bánffy abból az indíttatásból írta, hogy a fiatal Tamási Áron – aki a Székelyföldön született 1897-ben – egyik könyvében az Erdélyben élő nemesi családok életét örökítette meg, majd odaadta ezt a regényt Bánffynak olvasás végett.¹¹ Bán-

¹⁰ „[...] éppen azt mondja el kortársainak, de leginkább az utókornak, amit előtte egy évszázaddal Honoré de Balzac az *Elveszett illúziók* című regényében, különbséget téve a »hivatalos, hazug történelem« és a »az események valódi okát tartalmazó titkos történelem, a szégyenletes történelem« között”. (A Ford.)

¹¹ Tamási Áron akkor az Erdélyi Helikon nevű irodalmi csoportosulás tagja volt, az említett regény pedig a *Czímeresek* (1931), melyet később Adrian Hamzea és A. I. Brumaru *Blazonarii* címen fordított le, majd 1980-ban Mircea Zăciu előszavával jelentetett meg (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest).

ffy miután elolvasta, a következő szavak kíséretében adta vissza a könyvet Tamásinak: „Fiam, seggfej vagy! Semmit, de semmit nem tudsz rólunk! Majd én megmutatom neked ezeket az embereket!”¹²

Ezzel bebizonyosodott, hogy az emberek „személyes” mivolta, a magánélete és az intimszférája mindig is azt a közeget jelentették, ahol a történelmi dinamizmus és annak kulturális termékei megnyilvánulhattak. Bármennyire próbáljuk is elkerülni ezt a megállapítást, attól az még többé-kevésbé érthető és valóságos tény marad, s ezt mindannyian érezzük, elismerjük, elfogadjuk. Emiatt Bánffy Miklós Erdély-trilógiája, ha nem is mindig nyíltan, hanem csupán a régi magyarországi főmértóságok körében – különösen az erdélyi főnemesi családok kulisszái mögött – valamiféle hangzavart, mély elégedetlenséget váltott ki, hiszen szinte mindenki tudta, hogy mi zajlik egyik vagy másik zárt ajtó mögött, mit takar valamelyik név, mert – tulajdonképpen – egy eléggé szűkre szabott világról volt szó, ahol mindenkiről tudtak mindent. Egyébként a regénynek az egyik legjellemzőbb tulajdonsága ez az ötletesség: a valódi nevek kitalált nevekkal keverednek, főleg a politika világában, s abban a korban, amikor a három kötet napvilágot látott, még könnyűszerrel felismerhetők voltak.

Ez magyarázza a titkosított szereplők nevével kapcsolatos diszkréciót, felismerésük azonban nem lehetetlen a kor és a színhely jó ismerői számára. Mert hát kinek nem nyilvánvaló, hogy Abády Bálint nem más, mint Bánffy Miklós? Régi főúri családban született 1873-ban, az év utolsó előtti napján, birtokai között a bonchidai kastély is szerepel, majd miután Budapesten érettségizik, csupán négy félévet végez el a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán (1891–1893), majd Magyarországon és Bécsben fejezi be tanulmányait. Bár a szerző a regény jelenetei többségével kapcsolatosan – néhány kivételével – nem tudatja olvasóival a pontos kronológiai adatokat, meg kell jegyeznünk, hogy Bánffy a fiumei (Horvátország) tengerészeti hatóság tiszteletbeli fogalmazója, majd 1901-ben parlamenti képviselővé választják. A korabeli politikai események kitűnő megfigyelője és szereplője, tapasztalatait pedig könyvének lapjain meg is osztja olvasóival. Kolozs vármegye és Kolozsvár főispánja, az *Erdélyi Lapok*, az Erdélyi Irodalmi Társaság folyóiratának főszerkesztője, majd a magyar állami színházak igazgatója és intendánsa (1913–1918). Ebben a minőségében a Budapesti Nemzeti Színház és Operaház műsorainak összeállításában is részt vesz (határozottan kiáll Bartók Béla műveinek bemutatása mellett), kormánybiztosként pedig IV. Károly király koronázási ünnepségének főszervezője stb.

Sőt még abban a nehéz helyzetben is, amiben Magyarország az első világháború végén találtatott, Bánffy Miklós külügyminiszteri tárcát vállalt az

¹² Vö. SCHOLTEN, Jaap: *Comrade Baron. A journey through the vanishing world of the Transylvanian aristocracy*, Helena History Press – CEU Press, [hely nélkül], 2016, 91. p.

unokatestvére, Bethlen István által vezetett kormányban. Rövid képviselői mandátuma alatt megpróbálta enyhíteni a trianoni békeszerződés területi előírásainak merevségét, jó kapcsolatokat kiépíteni a szomszédos országokkal, és kísérletet tett arra is, hogy Magyarország a Nemzetek Ligájának tagja lehessen. Annak ellenére azonban, hogy politikai karrierjének kezdete a Trianon utáni Magyarországon fényesen alakult – érdemeket szerzett a nemzetközi kapcsolatok terén, de a budapesti Képzőművészeti Tanács elnökeként is –, Bánffy Miklós 1926-ban elhatározza, hogy visszatér Erdélybe, és politikai elfoglaltságok helyett kulturális tevékenységet folytat. Itteni tevékenységét az Erdélyi Helikon tagjainak körében és a színház világában folytatja, hiszen előző tapasztalatai erre ugyancsak feljogosítják.

A második világháború végén a román–magyar egyeztetési kísérletet vállalja fel, ami azonban – önhibáján kívül – nem valósul meg, viszont neki tulajdonítható, hogy a szívének oly kedves Kolozsvár elkerülhette a front átvonulásával együttjáró pusztulást. Saját rezidenciáját, a bonchidai kastélyt áldozta fel ezért, amit a náci katonák menekülésük közben (1944. október 13-án) felgyújtottak. Ennél fájdalmasabban érintette azonban értékes könyvtárának (25 ezernél több kötet és többszáz családi történelmi dokumentum), valamint az ottani szellemi légkört életre keltő műkincseinek elvesztése.¹³ Hiszen a bonchidai polihisztorhoz, a koronkai Tholdalagi Lászlóhoz hasonlóan – talán az erdélyi arisztokrácia utolsó tagjaként – hatalmas személyes könyvtárral rendelkezett. Ugyanilyen volt például a 18. században Bethlen Zsuzsanna kizárólag magyar nyelvű, remek könyvgyűjteménye, mielőtt férje (Teleki Sámuel) pompás európai kéziratokat és nyomtatott anyagot tartalmazó könyvtárat létesített.

Következésképpen Bánffy Miklós részben regénye lapjain ismertette életrajzát, ő maga vált könyvének egyik főhősévé, s ezt nemcsak a történetíróknak, hanem az irodalmároknak is láttatniuk kellene az utókorral, mert így a múlt „illúziói” azok számára is megközelíthetőek lennének, akik az akkori korszakot még nem értik. Anélkül hogy *Az ostoba Li* (1946) vagy *A béke angyala* (1948) című drámáival valamilyen kapcsolatot keresnénk, el kell mondanunk azt is, hogy Bánffy a területi változásoktól függetlenül, mindig közös nevezőre szerette volna hozni a napi realitásokat, örökké megmaradt erdélyi szellemben élő embernek, s azért, hogy ezen a helyen élhessen – Bonchidán vagy Kolozsváron –, szinte mindent képes volt felvállalni.

Abády Bálinton kívül még legalább két titkosított nevű, de kivételes karakterű, a cselekmény szálán szinte teljes egészében végigfutó szereplőt kell megemlítenünk: az egyik a tehetséges, tragikus sorsú, nemes származású,

¹³ Menekülésükkor a németek 17 teherautót raktak meg műtárgyakkal (festmények, szobrok, bútorok, étkészletek stb.), de a konvojt a Magyarországra vezető úton a szövetségesek részéről bombatámadás érte, és minden megsemmisült.

de alkoholfüggősége és kártyaszenvédélye miatt elszegényedett alak, akit mindezek nyomorba döntenek, majd a halálba taszítanak. Ezzel a szereplővel gyakran találkozunk a könyvben Gyerőffy László néven; a tehetséges fiatal zenész az író gyerekkori barátja és unokatestvére, Károlyi Mihály, akivel – többek között – a budapesti Nemzeti Kaszinóban maga is kárhozat útjára lépett olykor, s ez frappáns leírásokban jelenik meg a könyvben. Tulajdonképpen ez az egyetlen szereplő szimbolizálja a züllést, ami azonban nem jelentheti egy egész társadalmi osztály lecsúszását, mint azt néhányan siettek „leszögezni” és a regény központi témájaként feltüntetni.

Milóth Adrienne alakja domináns, tulajdonképpen Abády Bálinttal az elbűvölő, gyengéd szerelmi történet főszereplői, és a társadalom szabta magatartási szabályok terhére némileg elfogadott hűtlenséget követnek el. Talán szentségtörés – de egyben az utolsó is – bevallani a román olvasó előtt, hogy Abády Bálint nagy szerelme a valóságban is létezett, és nem más, mint a gyönyörű Bornemissza Karola. Ő volt az *Erdélyi Helikon* irodalmi folyóirat – melynek főszerkesztője Bánffy Miklós – védasszonya és Bánffy műzsája. Az irodalmi kör tagjai a két világháború közötti időszakban, időről időre Kemény János marosvécsi kastélyában találkoztak. Egyébként Kemény bárót, szintúgy, mint trilógiánk szerzőjét, íróként és a színházak pártfogójaként ismerték; 1931-től vezette is egy évtizedig a kolozsvári Thália Színházat. A marosvécsi találkozókon Karola töltötte be a házigazda szerepét, személyesen ellenőrizte a helikonosoknak készített étkeket, s e kellemes kötelesség nyomán az utókor számára fennmaradt a két évtizede kiadott erdélyi receptkönyv.¹⁴ Nem véletlen tehát, hogy Kemény János és Bánffy Miklós megörökítették írásaikban.

Amint azt a regényből megtudjuk, Karola nem csupán szép és csábító volt, de szinte ellenállhatatlan tehetsége volt arra, hogy magát különleges embekekkel, főleg művészekkel és mindenféle különc egyéniséggel vegye körül. Ő maga is extravagáns személyiség és kalandszerető volt, hiszen a 20. század elején (pontosabban 1908-ban) Dél-Afrikába utazott csupán azért, hogy a második angol–búr háborúban elvesztett unokafivére sírján emlékművet emeljen. Sőt egészségügyi nővérként, a front közvetlen háta mögött részt vett az első világháborúban is, segítve a sebészeket a bonyolult műtéteknél, megmentve ezáltal több csonkított ember életét. Az anyai ágon erdélyi származású, grófi családból származó Karola 1896-ban Bornemissza Elemérrel kötött házassága azonban hatalmas kudarc volt, és nem azért, mert ura tizenegy évvel volt idősebb (egyébként 1938-ban meg is halt), hanem azért, mert akkoriban a házassági stratégiák másképpen működtek (amint az könyvünkben is kiderül!), és a házaspár egy nagy tragédiát is átélt, mivel fiatalon elvesztették

¹⁴ Báró BORNEMISSZA ELEMÉRNÉ SZILVÁSSY Karola: *Kipróbált receptek*, előszó MAROSI Ildikó, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda–Budapest, 1998.

egyetlen gyermeküket, Hubertet, s attól kezdve véglegesen és visszafordíthatatlanul eltávolodtak egymástól.

Bánffy Miklós és Karola kapcsolata sem volt azonban újkeletű, titokban még a Bornemisszával kötött házasság előtt létezett és kisebb-nagyobb megszakításokkal folytatódott a házasságkötés után is. Bánffy Karoláról mintázza regénye főszereplőjét, Milóth Adrienne-t, akinek a valóságban két nagy szerelme van, mindkettő ismert személyiség, az egyik Bánffy, a másik pedig Bethlen István, Magyarország volt miniszterelnöke, kinek kabinetjében bonchidai unokatestvére külügyminiszteri tárcát vállalt. Mindketten egyidősek (csupán néhány hónap különbséggel), és egyszerre kerülnek be 1901-ben a budapesti politikai élet zűrzavarába. Talán ezért van kiaggatva Karola szalonjában két óriási portré, mindkettő olajfestmény, az egyik falon Bánffy, a másikon Bethlen.¹⁵

Annak ellenére, hogy Bánffy Miklós 1939-ben feleségül vette Várad-Weber Arankát, amikor Bornemissza Karola meghal – 1948-ban –, regényünk szerzője vörös rózsával borítja be sírját a kolozsvári Házsongárdi temetőben.¹⁶ Bánffy irodalmi tehetségének köszönhetően a lehető leghitelesebb portré maradt fenn Karoláról és az erdélyi főúri családokról, mindannak a pozitívumnak, illetve negatívumnak az ábrázolásával együtt, ami korhú emberi érzelmekkel keveredve mutatja be ezeknek a családoknak az életét, még akkor is, ha nem mindenki gondol jó szívvvel az Apor, Béli, Bethlen, Hal-ler, Horváth-Tholdy, Jósika, Kálnoky, Kemény, Kendeffy, Mikes, Teleki vagy Bánffy családokra. Ezért is lenne esedékes a jövőben az irodalomtörténeti munkák sorát kiegészíteni egy rendkívül értékes, de egyelőre még kiadatlan dokumentummal: Bornemissza Karola (1876–1948) naplójával, melyet közel négy évtizede fedeztek fel Kolozsvár régi épületeinek egyik padláshelyiségében, és a kolozsvári Farkas utcai Református Egyház Levéltárában őrzik.

Mivel minden előszó véges, hiszen az olvasó alig várja már, hogy az élvezetes történet stilisztikai megtorpanásaitól mentes és Marius Tabacu kitűnő fordításában tolmácsolt világába behatolhasson,¹⁷ most nem fogok kísértésbe esni a részletek ismertetésére vonatkozóan, nem mellőzöm azonban azt a lelkesedést, amit a mű iránt érzek. Hiszen arról az Erdély-trilógiáról van szó, amelyet Bánffy Miklós annyira szeretett, hogy azonosulni tudott annak

¹⁵ SCHOLTEN: *i.m.*, 98. p.

¹⁶ *Uo.*, 101. p.

¹⁷ Bánffy Miklós regénye bámulatosan gazdag szókinccsel rendelkezik, és bár olyan kifinomultan ékes magyar nyelven íródott, ami csak a nagy íróknál (Jókai Mór, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor vagy Arany János) lelhető fel, mégis telis-tele van erdélyi tájszavakkal, román eredetű kifejezésekkel, de még az idegen fogalmak (különösen a divat, a művészet vagy a technika területéről), a zsargon sem hiányzik a műből, s ez stilisztikai szempontból dinamikussá teszi nyelvezetét, ugyanakkor román nyelvrel való fordítását is megnehezíti.

sorsával, és melynek helyszínét – sajnos – egy évszázadnyi távlatból ma már nem tudjuk fellelni akkori állapotában: a végtelennek tűnő erdőket, a szorgalmas kezek munkálta földeket, ahol az idő – legfőképpen az idő – olyan lassan tűnt tova, mintha csak ellentétben szeretett volna maradni az akkori gazdasági fejlődés lendületével, a sokféle etnikum és felekezet közti egyetértés vidékét, ahol a kulturális sokszínűség mára kifakultnak tűnik.

A leghangsúlyosabbak azonban az oly nehezen szavakba önthető, ennek ellenére kifogástalan ecsetvonásokkal és színekkel árnyalt szereplői portrék. Ezeket Bánffy sikeresen és olyan részletességgel helyezi a képzelet látókörébe, amit még az írással foglalkozó szakemberek legjobbjai is nehezen tudnak követni. A bécsi döntés után sok idő elteltével Alexandru Vaida Voevod élményszerűnek és technikája tekintetében tipikusan „balzacinak” tekinti a trilógiát, több oldalon keresztül leplezetlen lelkesedéssel dicséri feljegyzéseiben volt parlamenti munkatársát, Bánffy Miklóst. Mindenekelőtt a portréit, a különféle emberi alakjait tartja nagyra, kiemelve, hogy „az egész műben nem létezik egyetlen olyan szereplő sem, melyet nem valódi erdélyi alakról mintázott volna az író”. Nem lehet véletlen, hogy a román publicista és politikus, aki többször Románia miniszterelnöke is volt, saját bevallása szerint rövid idő alatt háromszor olvasta újra a regényt, és 1946–1947 között és nagyszabeni háziőrizetbe vételének idején meg volt győződve arról, hogy „a jövőben egyetlen történetíró sem fogja tudni olyan hűen, szemléletesen és átéléssel szemléltetni a Magyarországot ért szerencsétlenség okait, mint azt könyvének lapjain báró Bánffy Miklós tette”.¹⁸

(Fordította: Nastasă-Kovács Annamária)

¹⁸ VAIDA VOEVOD, Alexandru: *Memorii*, I., ed. Alexandru ȘERBAN, Editura Dacia, Cluj, 1994, 151. p., 174–178. p.